

13. Радянська Буковина: Громадсько-політичний та літературно-художній альманах, присвячений сторіччю з дня народження великого письменника-революціонера Івана Яковича Франка. – Чернівці, 1956.
14. Романець О. Іван Франко і Чернівецький університет // Рад. студент (Чернівці). – 1966. – 25 травня.
15. Смаль-Стоцький С. Іван Франко й Буковина // Час (Чернівці). – 1933. – 19 липня.
16. Спогади про Івана Франка / Упор., вст. стаття і прим. Михайла Гнатюка. – Львів, 1997.
17. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
18. Франко Іван. Franko Ivan. Poesia. Переклади [італійською] Івана Труша. – Чернівці, 2004.
19. Фреліх В. Про що розповів поживклий знімок // Молодий буковинець. – 1982. – 7 квітня.
20. Чередарик М. Міхай Емінеску про арешт Івана Франка у Львові і Чернівцях 1880 року // Обрії. – Бухарест, 1989.
21. Шляхами Івана Франка на Україні: Путівник. – Львів, 1982.
22. Щоденник Франківської наукової сесії // За ст. кадри (Чернівці). – 1956. – 1 червня.

Богдан Гаврилів (Івано-Франківськ)

Прикарпаття в історико-краєзнавчих дослідженнях Івана Франка

Важливим завданням української історичної науки є дослідження історико-краєзнавчої діяльності та наукового доробку кращих представників учених, зокрема Галичини, які займають помітне місце в розвитку вітчизняної історії.

Вивчення наукової діяльності членів “Руської трійці”, їхніх послідовників з Коломийського осередку етнографів і народознавців, пізніше І. Франка та М. Грушевського, його учнів із Львівської історичної школи дають нам підстави стверджувати про зародження у ХІХ ст. історичного краєзнавства. У Галичині вперше термін “краєзнавство” вжив 1892 року І. Франко у своїй науковій історіографічній праці “Галицьке краєзнавство” [24: т. 46: кн. 2: 116–150]. На цю обставину також уперше в наші дні звернув увагу професор В. Грабовецький. У ХХ ст. це поняття все більше почало набувати визначення, що передбачало всебічне вивчення порівняно невеликої території краю переважно силами місцевого населення [11: т. 3: 1159].

У праці “Галицьке краєзнавство” І. Франко захоплювався краєзнавчими дослідженнями та їх популяризацією у Європі, зокрема Німеччині, де народознавство було і є одним із предметів шкільного навчання. Тут, на відміну від Галичини, “кожна провінція... має велику краєзнавчу літературу, куди входять не тільки спеціальні праці про міста, регіони, замки, пам’ятки, а й численні популярні видання”. Далі І. Франко зазначив, що все це дає “навіть найменш заможному та найменш підготовленому змогу докладно ознайомитися зі своїм краєм і усією

батьківщиною... Наскільки таке ознайомлення корисне, не треба доводити. Адже ж це перший ступінь, перша прикмета раціональної освіти – знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу і відчувати себе живим і свідомим членом живого, свідомого і об'єднаного організму”.

Автор статті не тільки захоплюється розвитком краєзнавства у Європі, але пояснює причини, чому “ми, галичани, донедавна дуже мало відчували цю потребу”, бо “австрійський уряд, приєднавши Галичину, не дуже дбав про піднесення в ній краєзнавства, яке легко могло б пробудити у її мешканців надто велику любов до свого краю, небезпечні думки про давнє і недавнє минуле, не кажучи вже про теперішній стан. Все то були справи небажані для уряду, тому на них не звертали уваги, тримали їх у таємниці і старалися не допустити до відома широкого загалу” [24: т. 46: кн. 2: 117].

При цьому І. Франко зазначив, що не випадково більшість публікацій про Галичину належать переважно німцям австрійської школи, які “ставилися з погордою до мешканців, їх звичаїв, мови та історичних традицій. Отже, не дивно, що ці книги і не могли мати впливу на галичан”.

Водночас автор у V розділі праці дає характеристику вивчення історії Галичини власне українцями, зазначаючи, що “історичні дослідження у нашому краї протягом останніх кільканадцяти років набрали великого розмаху”. Однак стурбований тим, що “нам абсолютно бракує цілісного опрацювання історії Галичини від 1772 року до наших днів – історії, яка була б найповчальнішою для підростаючих поколінь”.

І. Франко виступив проти метафізики в науці, тобто відриву в дослідженнях від реального народного ґрунту, від конкретних історичних умов. У своїх гуманітарних пошуках використовував історико-порівняльний метод, що давало можливість об'єктивно шукати реальний зв'язок і співвідношення явищ та подій. Він комплексно вивчав духовну і матеріальну культуру, народну архітектуру, особливо Бойківщини, звідки походив.

Для досліджень народної архітектури особливо цікавий його квестіонар (анкета) “Селянська хата”, написаний для “Матеріалів до української етнології”, який з невідомих причин не був там надрукований. І тільки 1961 року його опублікував О. Дей [3]. Це детальний проспект-запитальник, де подано широку програму досліджень з народного будівництва. Її аналіз свідчить, що І. Франко з глибоким знанням підійшов до етнографічного аспекту народного будівництва. При цьому цікавився не лише конструкціями, планом, формою, але й обрядами, повір'ями, майстрами тощо.

Вартим уваги також є його квестіонар для записування народних звичаїв та обрядів хрестин, весіль, похоронів, гаївок, веснянок, танців українського населення Підгір'я й Поділля. На глибоке переконання дослідника, зібраний та описаний матеріал повинен дати повне уявлення про народний побут і виявити місце народної пісні в житті українського народу [26]. У цьому напрямі варто відзначити квестіонар для збирання місцевих переказів, у якому вчений особливо зосередився на

переказах про видатних людей Галичини – відомих майстрів, співаків, музикантів, громадських діячів і т. д. [25].

Поряд із розробкою програм і квестіонарів для етнографічних досліджень І. Франко організував збирання експонатів для музею при науковому товаристві ім. Шевченка (НТШ). З цією метою разом із Володимиром Гнатюком склав програму для збирання краєзнавчих матеріалів, у якій зазначено, що музей цікавлять такі речі, як одяг, моделі господарських і промислових знарядь та будівель, писанки, вишивки, різьблення по дереву й металу, тканини й предмети старовини – кам'яні, бронзові, кістяні знаряддя, зброя, письмові пам'ятки, рукописи, стародруки. У вивченні фольклору найбільше місця займають історичні пісні і балади XVI–XVII ст. І. Франко та його сподвижники успішно досліджували народну прозу, легенди, поговірки, прислів'я, анекдоти. Як науковець, він обґрунтував і визначив завдання етнографічної думки в Україні, поставив питання про визнання етнографії як самостійної галузі історичної науки [20: 28].

У Галичині 70-х років XIX ст. зростає нова хвиля зацікавленості народознавством, з'явилося серед інтелігенції чимало любителів, які збирали, часто поверхнево й однобоко висвітлювали проблеми вивчення матеріальної та духовної культури. І. Франко намагався як можна більше виявити таких людей та в міру можливості спонукати їх до тематичного дослідження етнографічних матеріалів. З цією метою він розробляв програми, подавав методичні поради, складав відповідні анкети. 1883 року у Львові з переважно зацікавлених усною народною творчістю студентів організував “Етнографічно-статистичний гурток” [5: 95], який став науковою громадською установою для систематичного вивчення народознавства. За планом діяльності НТШ і за безпосередньої участі І. Франка організовано кілька наукових експедицій для вивчення краю [19: 1–18]. Поступово матеріали, які збрали він та кореспонденти на місцях, за редакцією І. Франка та В. Гнатюка опубліковані в наукових виданнях НТШ – “Етнографічному збірнику” і “Матеріалах до українсько-руської етнології”.

І. Франко спільно з В. Гнатюком розробив етнографічну програму, опубліковану в статті “Огляд праць над етнографією Галичини в XIX столітті”. Як відомо, І. Франко в НТШ очолював етнографічну комісію, де згуртував і спрямовував працю дослідників. 1905 року писав, що в “розпорядженні Товариства є надзвичайно здібні люди та пильні збирачі етнографічних та етнологічних матеріалів” [22: 116].

Про поглиблений інтерес Івана Яковича до питань народного мистецтва та історії Гуцульщини, свідчить активна діяльність зі залучення до збору експонатів для музеїв громадських діячів, знавців звичаїв та побуту гуцулів. З листа до І. Франка народного майстра із с. Ріпки Лук'яна Якіб'юка дізнаємося: останній повідомляв, що не тільки виробляє дерев'яні гуцульські предмети, але збирає стародавні речі, які може передати до музею. В іншому листі Т. Окуневського із с. Криворівні на Косівщині від 27 грудня 1886 року йдеться, що І. Франко просив його придбати гуцульський одяг [16].

Каменяр присвятив низку досліджень, літературних творів подіям і діячам різних періодів історії України, а також Прикарпаття, починаючи від найдавніших часів. Він став прикладом і закликав учених, місцевих дослідників заповнювати невивчені сторінки історії, відновлювати забуті досягнення наших предків, особливо в боротьбі за національну незалежність [5: 95].

Народною творчістю І. Франко зацікавився ще під час навчання в Дрогобицькій гімназії, де записав близько 800 пісень, які зайняли два великі зошити [18: 73].

Улітку 1874 року гімназист І. Франко з метою пізнання рідного краю подорожував по селах Бойківщини. Тоді вперше побував у Бубнищі, Велдіжі (нині – с. Шевченкове) і Лолині Долинського району на Івано-Франківщині. Пізніше в автобіографії писав: “Ця маленька мандрівка дала мені пізнати трохи більше світу і людей, ніж я знав досі” [1: 43]. У селі Лолин на прохання товариша по Дрогобицькій гімназії Ярослава Рошкевича провів літні канікули, жив у сім’ї місцевого священика М. Рошкевича як репетитор його сина. У Лолині молодий І. Франко познайомився із сестрою Ярослава – Ольгою, яка постійно допомагала йому збирати коломийки, пісні, народні легенди та інші зразки фольклору [15: 128–146]. Перебуваючи тут і навколишніх селах, юнак бачив, боляче сприймав безправне і важке соціальне становище селян. Під цим враженням у червні 1876 року написав перші прозові твори – оповідання з народного життя “Вугляр”, “Лешишина челядь”, “Два приятелі”, вірш “Галаган”, розпочав роботу над повістю з історичної тематики “Петрії і Довбушуки”, в якій широко використав записані в Болехові і Бубнищі народні перекази та легенди про Олексу Довбуша та інших селян – учасників антифеодальної боротьби з польською шляхтою.

Пізніше під впливом І. Франка О. Рошкевич на основі зібраного бойківського фольклору опублікувала збірник весільних пісень та звичаїв с. Лолина [24: т. 27: 40–43]. У вступі до нього Іван Якович порушив проблему вивчення матеріальної культури та її залежність від умов життя населення. 1878 року просив О. Рошкевич зібрати етнографічний матеріал, “описати як мож докладно господарство попівське”, а також подав своєрідний план зображення об’єкта матеріальної культури [24: т. 48: 125].

Під час пішого переходу до села Бубнища на його околиці І. Франко побачив і був вражений величчю скель, печер, які в народі названі Довбушевими. Ця обставина ще більше привернула увагу до діяльності карпатських опришків. Тому у своїй праці, опублікованій у студентському журналі “Друг”, повісті “Петрії і Довбушуки” автор так правдиво писав про легендарного ватажка: “Хто був недавно князем і владикою тих гір, орлом того повітря, оленем тих борів, паном тих ланів аж ген по Дністрові води? – Довбуш! Перед ким тремтіли смілі і сильні, корилися горді? – Перед Довбушем! На кого надіялися слабі, бідні і пригноблені? – На Довбуша! Хто був окрасою наших гір, начальником наших легінів? – Довбуш, той самий Довбуш, рука котрого позагарбувала від панів і вельмож незмірні скарби, наділяючи здобутим братів...” [24: т. 22: 334–335].

Професор В. Грабовецький зазначив, що І. Франко “постійно збирав і публікував опришківський фольклор. Під час перебування в Києві композитор М. Лисенко записав від нього дві народні пісні про О. Довбуша” [9: 78].

На основі зібраних фольклорних матеріалів дослідник мав намір підготувати наукове дослідження про народну творчість з опришківської тематики. З цього приводу він писав до А. Кримського: “Тепер засяду до праці про гуцульський народний епос, то є про пісні опришківські: хотів би видрукувати в “Киевской старине” wraz із текстами, а коли ні, то в “Этнографическом обозрении” [10: 46].

Одночасно зібраний на Прикарпатті опришківський фольклор опублікував у журналах “Жите і слово”, “Зоря”, “Етнографічний збірник”. На основі вивчення та аналізу пам’яток історичної тематики дійшов висновку, що опришківська пісня стоїть ближче до фактичної основи, ніж твори деяких учених того періоду [6: 443].

Ідеться про той час, коли висвітлення опришківського руху було далеке від дійсності. Упродовж XIX ст. польська шляхетська історіографія розглядала його як звичайне грабінництво, розбійництво. Тому Франкові належить заслуга у створенні наукової концепції опришківства як явища соціального, як єдино можливої в тих умовах форми збройного протесту проти пригнічення. Всебічне вивчення різноманітних матеріалів про опришків, які діяли на обширній території українських Карпат і Прикарпаття, дає можливість ґрунтовно визначити суть антифеодалного і національного руху. І. Франко писав, що “опришківство з давен-давна було нерозлучним товаришем хлопської неволі. Поневолений, битий, кривдженням підданий, не можучи знайти нігде полегші ані справедливості, тікав у ліси, в гори, приставав до купи таких самих одчайдухів, хоч чув за собою в кожній хвилі загрозу смерті, все таки рад був хоч рік тою загрозою пожити свobodно, а надто ще помститися на своїх кривдниках” [23: 594].

З біографії Івана Яковича та спогадів сучасників відомо, що фольклор історичної тематики постійно привертав увагу ще з часів першого його перебування 80-х років XIX ст. на Гуцульщині. Наприклад, один із найпоширеніших варіантів історичної балади про О. Довбуша “Ой попід гай зелененький” він записав у період ув’язнення в коломийській тюрмі [7: 135]. Пізніше до цієї тематики неодноразово звертався, перебуваючи в гуцульських селах Нижній Березів та Криворівня. На початку XX ст. створив оповідання “Гуцульський король”. В основу лягла розповідь селянина Андрія Освінського із с. Довгопілля на Гуцульщині, де власне і розгортаються події, які пов’язані з опришківським рухом початку XIX ст. Тут ідеться про лютого ката опришків, мандатора з Устерік Грдлічку, якого в народі прозвали “гуцульським королем”.

В історичному дослідженні “Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині” І. Франко зазначив, що “рік-річно по всіх циркулярних містах вішано по кількарю людей за розбої, а в горах, особливо на Гуцульщині, аж до самого знесення панщини існувала ще особна сторожа від розбійників, так звані пушкарі, установлені ще за польських часів. Вони були під командою мандаторів і мали право зловлених

опришків вішати на місці. Вішали або вбивали їх не раз цілими купами, скидали з високих скель або катували на смерть у пивницях” [24: т. 47: 91]. Автор далі посилається на спогади чеського етнографа і мандрівника Карела Запа, який 1863 року в книзі “Мандрівки і прогулянки по Галицькій землі” повідомляв, що, їдучи до Микуличина, бачив попри дорогу шибениці, на котрих перед 20 роками вішано опришків..., як їх коло Надвірної нараз вішано сім: поки одного повішено, інші спокійно сиділи на землі, курячи люльки і дожидаючи своєї смерті” [24: т. 47: 91]. У цій же праці автор, торкаючись революційних подій 1848 року в Галичині, розповів про особистий внесок у прискорення реалізації скасування тут панщини селянського депутата з Прикарпаття Івана Капущак, уродженця с. Ляхівці Станіславського округу [8: 3] (нині – село Підгір’я Богородчанського району Івано-Франківської області).

З метою ослаблення революційного руху, особливо на селі, австрійський уряд цісарським патентом від 17 квітня 1848 року відмінив панщину в Галичині та Буковині, причому раніше, ніж в інших провінціях Австрії [17: 425]. Але після скасування феодальних повинностей виникла проблема їх компенсації, тобто за своє звільнення селяни мали платити за землю великий викуп. Ця ситуація власне і стала предметом гострого обговорення на засіданні австрійського парламенту, де 17 серпня 1848 року від імені українських селянських депутатів виступив з вимогою безоплатного скасування панщини Іван Капушак, котрого підтримав Лук’ян Кобилиця з Буковини.

І. Франко про подію писав так: “У дебаті промовляв також один руський селянин Капустяк (Капушак. – Б. Г.) із Ляховець коло Богородчан. Його промова наробила великого шуму, от тим-то й подаю її тут на пам’ятку потомкам у дослівнім перекладі” [24: т. 47: 86]. Свою промову, яка була зустрінута оплесками депутатів, І. Капушак закінчив словами: “Батоги й канчуки, що обвивалися довкола наших голів і нашого струженого тіла, се нехай вистарчає їм, се нехай буде їм відшкодуванням” [24: т. 47: 87]. Подіям 1848 року І. Франко присвятив ще одну працю “Лук’ян Кобилиця. Епізод із історії Гуцульщини в першій половині XIX ст.” [14].

У передмові автор наголосив, що “Весна народів”, як називають іноді 1848 рік, була досить бурхлива та неспокійна. У ній не лише сходило те, що посіяно в попередніх часах великого гніту, але й сіяно з гарячковим поспіхом багато таких зерен, що мали посходити аж геть пізніше. “В Австрії, що до марта 1848 р. дрімала мов замерзлий ставок, під корою бюрократичного германізму, нараз розбурхалися хвилі національних і соціальних суперечностей;... залунали гучні окрики: конституція, вільність друку, народна гвардія, історичні права народностей” [14: кн. 5: 1].

Далі І. Франко повідомляв, що почав пошуки спогадів про керівника гуцульських повстань Л. Кобилицю ще у Відні на початку 80-х років XIX ст. у В. Федоровича, одного із керівників українського культурно-освітнього товариства “Січ”. 1885 року подав йому матеріали уродженець с. Яворова на Косівщині Теофіл Окуневський, а спогади про діяльність ватажка повстанців записав від старих гуцулів

у с. Ферескулі над Черемошем священник Білінкевич. Пізніше, перебуваючи 1898 року в Довгополі над Черемошем, чув також дещо про Л. Кобилицю від місцевого 72-літнього гуцула Освінського. Окрім того, використав деякі нові матеріали про події, які йому передав відомий краєзнавець Роман Заклинський із Станіслава [14: кн. 5: 2–3].

Під час другого тримісячного ув'язнення, яке І. Франко відбував у коломийській тюрмі, пройшов життєву школу “на дні галицького суспільства”, де зустрів багато прототипів з народу, що в майбутньому стали героями його творів. Тут зібрав великий фольклорно-етнографічний матеріал, зокрема, про карпатських опришків, про що ми вище вже згадували. Народні пісні записав від Кароля та Францішка Батовських із с. Ценева Коломийської округи, від Яцка Сидорука із с. Чортівця Обертинського повіту та Івана Васильківського із с. Уторопів на Косівщині [2: 128]. Від ув'язнених селян із сіл Туглукова, Матіївців у Коломиї зібрав цілу збірку коломийок [21: 15]. На початку червня 1880 року через відсутність будь-яких фактів австрійський суд визнав І. Франка невинним і його було відправлено пішки, етапом у супроводі поліції в рідне село Нагуєвичі. Ці найважчі дні описав поет в автобіографії.

Довготривалим було перебування І. Франка в селі Криворівні, куди на відпочинок уперше приїхав 1900 року. Природа гуцульського краю настільки захопила і вразила Каменяра, що тут відпочивав майже кожного літа до 1914 року включно.

Але, як згадують сучасники, І. Франко поєднував відпочинок з літературною та краєзнавчою діяльністю. У Криворівні записав від місцевих жителів цікавий фольклорний матеріал, часто робив виїзди і піші переходи в навколишні гуцульські села. Картини важкого й нужденного життя гуцулів поклав в основу кількох публіцистичних та літературних творів. У серпні 1901 року перебував п'ять днів у селі Буркут разом з Лесею Українкою. До Криворівні на відпочинок і з метою спілкування з І. Франком та М. Грушевським приїздило немало діячів культури та науки.

І. Франко постійно підтримував тісні зв'язки з передовими вчителями і громадськими діячами Прикарпаття, зокрема, Лукою Гарматієм, Кирилом Геником та Уляною Кравченко, яка написала автобіографічні нариси “Спогади вчительки” і “Замість біографії”, що висвітлили важке становище української школи й учителів за часів Австро-Угорської монархії.

Лука Гарматій – учитель, громадський діяч й етнограф, який працював у віддалених гірських селах Криворівні і Головах Верховинського району. Тут сільський педагог на початку ХХ ст. особисто познайомився з І. Франком і М. Коцюбинським.

Як громадсько-політичний діяч Іван Якович десятки разів приїздив у наш край для участі в численних народних вічах, які прокотилися по Станіславівщині на початку 90-х років ХІХ ст.

Велику роль у розгортанні боротьби трудящих Галичини за демократизацію школи відіграло селянське віче 1892 року в Снятині, на якому з доповіддю “Наші народні школи і їх потреби” виступив І. Франко. На мітингу також мали слово

В. Стефаник, Л. Мартович, М. Павлик. Іван Якович запропонував проблеми розвитку освіти записати в резолюції віча: “В справах шкіл народних селянське віче заявляє, що шкіл народних в нашім краю є замало; що ті школи не можуть в собі помістити дітей, обов’язкових до науки шкільної; що для тих шкіл є замало відповідно спосібних вчителів; що плата вчителів є взагалі занижка; що становище вчителів народних є занадто залежне; план науки не відповідає потребам нашої людності; що по селях і містечках брак інструкцій, з котрих би молодіж по укінченню шкіл черпала дальшу освіту”.

Завдяки Франкові збережено цінну пам’ятку з історії освіти Прикарпаття. Маємо на увазі текст скарги селян із Залуччя на Покутті, який 1885 року надіслав о. Гаморак із с. Стечеви Снятинського повіту [24: т. 32: 367]. І. Франко опублікував цю скаргу в газеті “Діло” під заголовком “Одна карточка з історії нашої народної школи”. Через кілька років текст надрукований у 25 додатку “Спілки селян із Залуччя з р. 1840” до наукової статті “Карпаторуське письменство XVII–XVIII вв.”, яку автор закінчив таким коментарем: “Ся писана кирилицею з титлами просьба селян покутського села Залуччя “над Черемшов” з 1840 р. [...], котрої автори з таким притиском допрошуються... “аби наша наука в школі для наших дітей назавше була” [24: т. 32: 229].

Підвищений інтерес виявив І. Франко до історії Станіславівської гімназії, де у 90-х роках діяв таємний гурток “Поступ”. У статті про О. Терлецького є повідомлення, що в гімназії видавали рукописну газету “Зірка”, де публікували і краєзнавчі матеріали, зокрема, статтю В. Небиловця “Місто Калуш”. Це стало першою спробою зібрати факти з історії названого міста.

Не залишилося поза увагою І. Франка також вивчення теоретичних проблем історичного краєзнавства Прикарпаття, зокрема, походження назви “бойки”. 1895 року у журналі “Житє і слово” він опублікував рецензію на цю тему, яка була раніше висвітлена на сторінках газети “Діло” у формі полеміки між двома галицькими дослідниками І. Верхратським і О. Партицьким. Назвав І. Франко й інших авторів гіпотез кельтського походження цієї назви, а також прихильників третьої версії Вагилевича-Петрушевича, які стверджували, слово “бойки” утворене від прикметника “бойки” – відважний, хоробрий [12: 143].

До порушених проблем і доповнень етнографа В. Охримовича подав свій коментар І. Франко. Він не погоджується з думкою, що гуцули ставилися до бойків з погордою, і на підтвердження свого погляду пише, що, “знаючи з особистих мандрівок досить добре Бойківщину, а потроха також західний окраєць Гуцульщини, т. є. власне той, де Гуцули стикаються з Бойками, можу сказати, що ані у Бойків до Гуцулів, ані у Гуцулів до Бойків якоїсь спеціальної погорди я не замітив” [12: 143].

Далі дослідник схилився до думки О. Партицького про кельтське походження назви “бойки”, але водночас не критикував філологічні гіпотези походження назви і закликав великих учених продовжувати дослідження цієї проблеми, що лише “поглибить пізнанє рідного краю” [12: 149].

Іван Франко – перший український історик Станіслава. Улітку 1884 року І. Франко виступив організатором і став учасником туристської подорожі студентської молоді містами і селами Прикарпаття. На території нашого краю екскурсанти ознайомилися з побутом і важкими умовами життя трудящих Бубнища, Болехова, Калуша, Станіслава, Коломиї. За свідченням самого І. Франка, ця студентська мандрівка, яка розпочалася з Дрогобича, мала пізнавальне значення у вихованні демократичної молоді. Враження від подорожі і всього побаченого він зафіксував у віршованих рядках поезії “Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р.” [24: т. 3: 250–262].

У передмові до віршованої “Мандрівничої хроніки” І. Франко зазначив, що “мандрівка збрала досить значне число учасників і фактично дійшла в повнім своїм складі до Калуша, потрохи під моїм проводом” [24: т. 3: 251]. Але тут поет змушений був залишити екскурсантів, щоб особисто супроводжувати прибулого в Станіславів письменника зі Східної України О. Кониського. З ним брав участь у зборах місцевої організації “Просвіти”, яку очолював викладач місцевої гімназії Євген Желехівський. Окрім того, І. Франко відвідав родину Дзвонковських, а 5 червня вже був на станіславському студентському вічі, до якого приєдналися учасники вищезгаданої мандрівки.

Тоді ж про місто Станіславів поет записав, “хоч з польська зоветься, а все ж і тут Русь, тліють огні тут могучі”. Також високо оцінив діяльність лексикографа Є. Желехівського, котрий “нашої мови скарбницю здвига” [24: т. 3: 258], успішно працював над складанням відомого двотомного видання “Українсько-німецького словника”.

Можливо саме під час студентської мандрівки 1884 року в І. Франка зародився інтерес до вивчення історичного минулого Станіслава. Зокрема, пізніше у другому номері журналу “Житє і слово” опублікував декілька документів про перебування 1764 року російських військ у Галичині під час боротьби за польський королівський престол, коли Станіславів став центром шляхетської антиросійської конфедерації, яку очолили власники міста, магнати Потоцькі. Але війська опозиції були розбиті, і російська армія вступила у Станіславів. Ці події знайшли відображення в народній пісні, яку І. Франко опублікував разом із передмовою, де зазначив, що “головним збірним місцем конференції був Станіславів, котрого людність певно немало мусіла терпіти від сваволі гордих панів та добровольців – товаришів”. Далі повідомляє, що росіяни, які здобули місто 7 серпня 1764 року, “забрали все, що найшли в міських складах і магазинах, а на місто наклали контрибуцію. Військо конфедератське мусіло зложити оружє, а начальників, усіх трьох Потоцьких, взято до неволі і держано під арештом в Станіславі аж поки дня 25 сентября не випущено їх “на пароль” т. є. за словами чести, що не будут виступати проти Росії. Росіяне господарювали в Станіславі аж до 5 октября, по чім вирушили до Львова, а відси до Варшави” [24: т. 32: 225].

1900 року І. Франко вдруге опублікував матеріали про згадувану подію в статті “Карпаторуське письменство XVII–XVIII вв.”, зокрема, “Піснь свічку о ляхах з

москалями”. Автор так мотивує творчу публікацію співанки “про бійку російського війська з польськими конфедератами в Станіславові 1764 р., а тут находжу її ще раз як характерне для нашої території свідoctво про настрої русинів супроти поляків перед розбором Польщі” [24: т. 32: 224]. (Йдеться про три поділи Польщі 1772, 1793, 1795 років між Росією, Австрією і Прусією).

Як історик й український патріот І. Франко, коментуючи факти, а також текст народної пісні доходить висновку, що місцеве населення терпіло однаковою мірою і від польських шляхтичів, які “грабують своє власне місто”, і від москалів, які “в ту пору господарювали як не слід, були простими наїзниками” [24: т. 32: 225].

Першого українського історика Станіславова схвилювала ще одна подія, пов’язана з революцією 1848 року. Як і Львів, місто стало ареною політичної боротьби проти австрійського режиму Габсбургів, проти системи кріпацтва, соціального і національного гноблення. 30 травня 1848 року українське населення Станіславова та навколишніх сіл взяло участь у масовій демонстрації, яка, за словами І. Франка, стала “одною з перших маніфестацій руських в тім пам’ятнім році” [13: 119]. У журналі “Житє і слово” він присвятив подіям 1848 року статтю і опублікував декілька нових документів під заголовком “Руський фестин в Станіславові”. Тут була надрукована його програма і запрошення [27: 3], фрагмент звернення організаторів демонстрації до народу та промова, яку виголосив на маніфестації Григорій Шашкевич, парох з приміського села Угринів.

У коментарі до опублікованих документів з історії подій 1848 року у Станіславі автор писав, що вперше зібрав повідомлення про станіславівський фестин з польських тогочасних газет 1885 року, а також “звернув увагу на сі звістки головно для того, що на фестині відіграв якусь досить загадкову роллю звісний поет Антін Могильницький”. У вступі назвав видруковані спогади безпосередніх учасників подій, зокрема, місцевого історика-краєзнавця о. Василя Ільницького.

Особливу увагу І. Франко звернув на документ, який отримав від Іларіона Гарасимовича, що знайшов у домашньому архіві покійного батька, колишнього пароха в Солотвині. Цей рукопис, на думку Івана Яковича, був копією програми і запрошення на станіславську маніфестацію 1848 року. У програмі чітко висвітлено мету демонстрації – “показати полякам силу, солідарність і відрубність Русинів від поляків” [13: 119].

Дослідник стверджував, що автором документу був, без сумніву, Г. Шашкевич, якого І. Франко називав “головним діячем політичним серед станіславівських Русинів”. Не випадково під час революційних подій у Галичині Г. Шашкевич був обраний головою Станіславівської філії Головної руської ради. Тоді ж на вищезазначених фестинах Г. Шашкевич виголосив велику промову, яка була опублікована в першій українській газеті “Зорі Галицькій”. І. Франко далі писав, що якийсь поляк Камінський “скидав головну вину” на Г. Шашкевича в підбурюванні людей на розрив з поляками [13: 120].

На нашу думку, подібні звинувачення очевидно поширювалися в реакційній польській пресі й на адресу А. Могильницького. Це був складний період, коли пев-

ні політичні сили намагалися розпалити національну ворожнечу між українцями та поляками з корисливими цілями. Документи про ці історичні події не завжди об'єктивно, а часто однобоко й тенденційно відображали позиції тієї чи іншої сторони. Тому І. Франко опублікував документи з історії Станіслава 1848 року, вказав на потребу постійного й глибокого вивчення національно-визвольного руху, а також зробив обережні, але добре обґрунтовані висновки про цю політичну подію.

У наступні роки археографічна діяльність громадського діяча спрямовувалася на виявлення, збір та впровадження нових документів, зокрема, з історії Станіслава. 1898 року у другому томі записок НТШ надруковане повідомлення І. Франка, що на початку року “збагатилася бібліотека нашого товариства (НТШ. – Б. Г.) цінним набутком. Від спадкоємців пок. Остермана, колишнього старости Станіславівського, закуплено всі папери, які лишилися по нім” [28: 120]. Завдяки архівним джерелам вдалося встановити, що ініціатором придбання цього домашнього архіву був І. Франко, який виявив його з допомогою викладача вчительської семінарії Р. Заклинського. Подане вище підтверджується листом І. Франка до М. Грушевського, що датований січнем 1898 року. Він повідомляє: “Вельмишановний пане професор! Сими днями був у Станіславоу у одного панка, котрий має дуже важні урядові матеріали до історії Галичини 30-их до 60-их років. Особливо є там цінні матеріали до історії 1846, 1848 рр. (спеціально в Станіславівськім окрузі), 1849 (руське ополчення проти мадяр у горах Станіславівського окр.), справа сервітутів, перші початки конституційного життя (1860-63) та польське повстання 1863 р. ...Я переглянув ті матеріали та не торгувався за ціну. Завважу, що в І томі записок є надто етнографічно-статистичний опис Станіславівського окр. з 1854 р., три реферати про етнографію гуцулів...” [27: 3].

Збереглася також телеграма сина Остермана із Станіслава до І. Франка у Львів від 22 лютого 1898 року.

У вступі до публікації перших документів цього архіву І. Франко повідомляв, що власноручні записи покійного Остермана “писані ним рівночасно з описуваними подіями. Це є три грубезні томи, 2 250 сторін мікроскопічного дрібного письма. Записки тягнуться від поч. 30-их років до 1884 р., переважно складаються з виписок із ріжних газет та брошур... є копії цінних документів і власні спомини пок. Остермана, особливо з пам'ятних літ 1848, 1849” [29].

Далі І. Франко висловив надію “опублікувати у виданнях нашого товариства (НТШ. – Б. Г.) з тих паперів усе, що може кинути деяке світло на історію нашого краю, а поки що подаємо звістку про деякі друки, що знаходяться між тими паперами і збагачують нашу бібліографію в порівняно з тим матеріалом, який зібрав у своїй Бібліографії д. Левицький” [4: 99–100].

Отож, І. Франко не тільки вивчав історичне минуле Прикарпатського краю, а й особисто долучився до його національного відродження, зокрема, під час неодноразового перебування у м. Станіславоу.

Вивчення величезної народознавчої спадщини І. Франка засвідчує, що важко знайти такий період з історії Прикарпаття чи українознавчу проблему, якої не торкався б своїм пером і розумом Каменяр.

Історико-краєзнавча спадщина І. Франка та його сучасників постійно, особливо в умовах відродження незалежної України, привертає увагу дослідників і шанувальників його наукової діяльності.

Література:

1. Басс І. Іван Франко. Біографія. – К., 1986.
2. Басс І., Каспрук А. Іван Франко: життєвий і творчий шлях. – К., 1983.
3. Відозва. Селянська хата: Підготовлена до друку і вступне пояснення О. Дея // Народна творчість та етнографія. – 1961. – № 1.
4. Гаврилів Б. Галицьке краєзнавство. – Коломия, 1997. – Ч. 1.
5. Гошко Ю. Значення творчості Івана Франка для розвитку української етнографічної науки // Іван Франко і світова культура. – К., 1990. – Кн. 2.
6. Грабовецький В. Іван Франко про карпатських опришків і балканських гайдуків // Іван Франко і світова культура. – К., 1990. – Кн. 1.
7. Грабовецький В. Найдавніша балада про Довбуша // Жовтень. – № 7. – 1978.
8. Грабовецький В. Народний трибун – Іван Капушак. – Івано-Франківськ, 1993.
9. Грабовецький В. Олекса Довбуш в творчості І. Франка // Тези доповідей обласної наукової конференції, присвяченої 130-річчю від дня народження Великого Каменяря. – Івано-Франківськ, 1986.
10. Дей О. Іван Франко і народна творчість. – К., 1955.
11. Енциклопедія Українознавства. – Львів, 1994. – Т. 3.
12. Жите і слово. – Львів, 1895. – Т. III.
13. Жите і слово. – Львів, 1897. – Т. VI.
14. Записки НТШ. – Львів, 1902. – Т. 49.
15. Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956.
16. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописів. – Ф. 3. – Спр. 1635. – Арк. 619.
17. Історія селянства Української РСР. – К., 1967. – Т. 1.
18. Климась М. Світогляд Івана Франка. – К., 1959.
19. Крип'якевич І. З історії галицького краєзнавства. – Львів, 1932.
20. Маланчук А. Розвиток етнографічної думки в Галичині кінця XIX – початку XX ст. – К., 1977.
21. Народні пісні в записках Івана Франка. – Львів, 1986.
22. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Жовтень. – 1972. – № 8.
23. Франко І. Збір. творів: У 20 томах. – К., 1955–1956.
24. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
25. Франко І. Квестіонар для збирання місцевих переказів // Діло. – 1907. – № 23.
26. Франко І. Квестіонар для збирання народних пісень // Діло. – 1907. – № 27.
27. Франко І. Причинок до галицько-руської бібліографії 1848–1849 рр. // Записки НТШ. – Львів, 1898. – Т. 22. – Кн. 2.
28. Франко І. Руський фестин у Станіславі д. 30 мая 1848 р. // Жите і слово. – Львів, 1897. – Т. VI.
29. ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 420. – Арк. 1.